

Prof. M. V. ŠACHMATOV:

Politická ideologie Josefa Volokolamského.¹⁾

Asi v roce 1440 narodil se na Rusi rek ducha, obdařený od malička všemi vlastnostmi nepoddajného hrdiny na poli náboženském, osvětovém i státnickém. Neznal nikdy kolísání, pochybování ani strachu, nýbrž vždy kráčel pevně ku předu v boji za své přesvědčení. Nezdar neuváděl jej nikdy v zoufalství, ba naopak ještě zvyšoval sílu jeho vůle.

Tyto vlastnosti způsobily, že život Josefa byl pln ruchu a vzrušujících příhod. Jeho politické názory nebyly výsledkem pouhého přemýšlení, nýbrž byly vykovány v horkém nábožensko-politickém boji a při různých příležitostech tohoto boje byly vyslovovány.

---

¹⁾ Literatura:

Prof. Kazanskij: „Prěp. Josif Volokolamskij“ (odděleně: Moskva, 1847 a „Pribavlěnja k tvorěnjam sv. otcov“ za r. 1847).

P. A. Bulgakov: „Prěp. Josif Volokolamskij, cerkovno-istoričeskoje izslědovanije“, Petrohrad, 1865.

J. Chruščov: „Izslědovanije o sočiněnjach Josifa Sanina, prěp. igumena Volockago“, Petrohrad, 1868.

Vas. Žmakin: „Mitr. Daniil i jeho sočiněnja“, Moskva, 1881 (O Josefovi str. 13—120).

O. Miller: „Vopros o napravlěnni Josifa Volockago“ (Žurnal Ministerstva Narodnago Prosvěščenija, 1868, únor).

P. F. Nikolajevskij: „Russkaja propověď v XV i XVI vv. (Ž. M. N. Pr., 1868, únor, duben).

Arcibiskup Filaret: „Obzor russkoj duchovnoj litěraty“, Charkov, 1859.

Metropolita Makarij: „Istorija russkoj cerkvi“, sv. VI., str. 107-159, sv. VII., str. 4—13, 61—66, 170—230, Petrohrad 1887 a 1891.

M. A. Ďjako nov: „Vlast moskovskich gosudarěj“, Petrohrad, 1889, str. 91—103, 211—214.

V. Valdenberg: „Drěvněrusskija učěnja o prědělach carskoj vlasti“, Petrohrad, 1916, str. 197—228.

Mimo to spisy o dějinách ruské církve (na př. J. Golubinského), o dějinách ruské literatury Pětuchova, Speranského a jiné.

Hlavní zásady politického nazírání Josefa byly mu však již dříve vštípeny. V tom smyslu nebyly plně směřodatnými uvedené zevnější okolnosti, nýbrž působily tu v silné míře tři pomalé a méně viditelné hrdinské činy: vytrvalá duševní práce, hluboká víra v opravdovost „písma božího“, asketické sebezapření.

O těchto jeho vlastnostech nutno pojednati, aby bylo srozumitelné další.

I. Vyučování a učenost Josefa Sanina.

Praděd Josefa, po světsku (laicku) Ivana, Saňa byl vystěhovalcem ze země litevské a dostal od velkoknížete jako dar ves Jazviště, též Pokrovskoje zvanou (podle chrámu, zasvěceného „Pokrovu“, t. j. mariánskému svátku, kterýžto chrám v této vsi se nacházel) v újezdu (okresu) města Voloka-Lamského. Dědičný statek tento přešel pak na děda Ivana Grigorija (Řehoře) a konečně na otce budoucího horlivce též Ivana a matku Marinu. Zde prožil své dětství a chlapectví jejich znamenitý syn. Snažili se jak mohli, aby jej vychovali v bohabojnosti a aby mu poskytl nejširší podle doby vzdělání.

Sedmiletého jej dali na učení do kláštera „Zdvížení sv. Kříže“ ke starci Arseniovi, nazývanému Leženka. Mladý Ivan brzy předčil úspěchy v učení všechny své spolužáky. V prvním roce naučil se čísti a znal zpaměti žalmy Davidovy. V druhém roce již „veškeré písmo svaté zdolal“, t. j. mohl čísti každou knihu²⁾.

Ivan, později mnich Josef, nespokojil se však vzděláním takto nabytým od svého málo zkušeného a málo znalého vychovatele. Prohluboval je sám čtením mnoha knih. K nabytí vědomostí a poznatků, které se těžko čerpají pouze čtením knih, vyhledával „skutečné a zkušené učitele“, jakož i studoval osobně poměry ve mnoha kláštorech (o těchto učitelích a studiu klášterních poměrů podrobněji viz níže).

Díky tak pilnému studiu stal se Ivan-Josef konec konců snad nejvzdělanější a nejučenější osobou své doby. Svým vzděláním

²⁾ Životopis sv. Josefa, napsaný Savvou Čorným, biskupem krutickým, str. 454—455. („Velikija Miněi Četji“ metr. Makaria, 9. září, str. 453—615).

a svou vysokou duševní úrovní netoliko získal vlivu ve svém okolí, nýbrž i činil na každého dojem okouzující, čarovný. Psali o něm, že byl „ot jestěstva“, t. j. od přírody „bystr rozumem“ a k tomu měl „rozum svatého písma“, byl „obdařen slovem“, „bohat pamětí“, uměl mluvit bez knih a byl „velmi užitečný hovorem“. Josefovi bylo dáno bohaté požehnání v „daru slova“, byl ústy „blahopřívětivý“ a „řeč jeho byla posluchačům sladká a povzbuzovala k poslušnosti, byla mila každému, kdo ctnost vyhledával“, že se chtělo stále seděti s ním a jeho slovy živu býti³⁾.

Velice zajímavým jest popsání dvou případů, v nichž Josef zvláště překvapil své vrstevníky některými svými ctnostmi.

Když se byl vydal na cesty po ruských klášterech (byl již opatem (igumen) Pafuntiova-Borovského kláštera) za studiem jejich poměrů, navštívil též Tverský klášter sv. Savy. Neprozradiv svého jména, vydal se tam za obyčejného negramotného mnicha. Za bohoslužby („vsěnoščnaja“), jíž byl přítomen, najednou nastal jakýsi velký zmatek. Po zazpívání příslušných písní nastal čas čtení z písma svatého, avšak všichni klerikové se podle zvyku rozešli „provětrat v době čtení“, takže v kostele nezůstal nikdo, kdo by mohl pokračovati v bohoslužbě. Kniha ležela otevřena na stolku a opat skličně se rozhlížel na všechny strany, hledaje očima, zda někdo jej vytrhne z trapné situace. Tu stařec Gerasim, jenž cestoval s Josefem, vyběhl tohoto, aby šel a četl. Josefovo čtení působilo na přítomné neobyčejným, zcela mimořádným dojmem, neboť byla „v jazyku jeho čistota, v očích bystrost, v hlase sladkost, ve čtení procítění velmi podivuhodné: *nebyloť za těch časů nikde nikoho takového*“. Opat ihned vypravil ke knížeti Tverskému (bylo to ještě za samostatnosti Tveře) posla a žádal, aby kníže nepustil ze svého knížectví tak potřebného člověka. Avšak Josef dovedl nepozorovaně „rychlým útekem“ opustiti hranice knížectví, takže knížecí zřízenec, vyslaný za Josefem, vrátil se s nepořízenou⁴⁾.

Stejně incognito prožil několik měsíců v klášteře Cyrilo-Běložerském, kde se rovněž vydával za negramotného a vykonával

³⁾ Životopis napsaný neznámým, str. 14—16, 21, 23. („Čtěníja Obščestva Istorii i Drěvnostěj“, 1903, kn. III., str. 13—47. Též v „Čtěníja obščestva lubitelěj duchovnago prosvěščeniija“, 1865, příl. k sv. II.).

⁴⁾ Životopis sepsaný Savvou Čorným („Velikija Miněi-Četji“ str. 463.

hrubou prací v pekárně. Toliko tajně, nemaje ni jediné knihy, vykonával denně z paměti stanovená pravidla. Jednou však, když se modlil a zpíval v uzavřeném místě, ohraženém prkny, přiblížil se nepozorovaně k tomuto místu jistý bratr, jenž šel vyhledati Josefa a vyzvati jej k práci. Přiklonil ucho k prknům, udiveně naslouchal, jak krásně Josef „graněslovil“ svaté žalmy (t. j. odříkával s přesným rozdělením podle vět, odstavců, veršů: graněso = verš). Skulinou pozoroval bratr, že Josef nemá v rukou žádné knihy. Bratr dlouho seděl a poslouchal. Když pak Josef odříkal z paměti část Evangelia a poslání apoštolských, ustoupil bratr nepozorovaně a prozradil svou přítomnost voláním Josefa. Sám pak šel, aby pověděl všem o Josefovi, co viděl. Nejstarší mniši tak seznali, kdo jest to u nich v klášteře a divili se pokoře a skromnosti tohoto muže. Začali si ho vážiti, jak si vážili starších mezi sebou, zprostili jej práci v pekárně, s láskou mu přidělili celu a zařídili, aby sedával mezi nimi⁵⁾. Nutno uvážiti, že uměti z paměti slovo za slovem takové množství knih netoliko pro tehdejší dobu, nýbrž i dnes zdá se podivuhodným⁶⁾.

Josef neomezoval se toliko na studium knih, nýbrž zabýval se též vlastními nábožensko-vědeckými a nábožensko-literárními pracemi, jakož i vzděláním jiných lidí.

Nejdůležitějším a nejobsáhlejším jeho spisem jest „*Prosvětitel*“ (vzdělavatel), napsaný pro vyvrácení bludu židovského. Jest sice psán polemicky, avšak obsahuje velmi úplný na tu dobu výklad pravoslavného učení dogmatického. Sestává ze šestnácti „slov“, z nichž některá (úvod, „slova“ 7., 13., 15. a 16.) obsahují rozsáhlá pojednání politická⁷⁾.

Druhou důležitou a velikou prací Josefovou jest jeho klášterní řád. Obsahuje též odstavce s úvahami politickými nebo aspoň významnými s hlediska politického. Po této stránce nebylo — zdá

⁵⁾ Životopis sepsaný neznámým (Čteníja občestva Istorii i Drěvnostěj, 1903, kn. III., str. 19.).

⁶⁾ Avšak tak, jak se obdivovali Josefovi jeho přívrženci, tak stejně silně nenáviděli jej jeho nepřátelé. Viz na př. polemické spisy mnicha-knížete Vassiana Patrikéjeva („Pravoslavnyj Soběšednik“, 1863, díl III.).

⁷⁾ „Prosvětitel“ od Josefa Volockého, vyd. „Pravosl. Soběšednik“, Kazaň 1857, vyd. 4. Kazaň, 1904. — O spisu tom viz též: u Bulgakova, str. 95—145, u Chruščova, str. 133—162, 189—192, u Makaria, sv. VII., str. 184—222.

se — dosud věnováno Josefovu řádu klášternímu dosti pozorností⁸⁾. Jsou tam na příklad odstavce o carovi, o obecních schůzích atd.⁹⁾

Dosti rozsáhlé jsou též jeho úvahy o nedotknutelnosti církevního a klášterního majetku.¹⁰⁾

Mimo to sepsal Josef množství spisů (listů) o různých náboženských a politických otázkách.¹¹⁾

Veškeré důležitější spisy Josefovy prozrazují velikou jeho učenost, v níž se vyskytují stopy byzantského vlivu. Počet autorů, jež cituje, jest velmi vysoký.¹²⁾

⁸⁾ Řád byl uveřejněn v Makariových „Miněi-Četji“ Petrohrad, 1868, září, str. 499—615.

⁹⁾ Str. 503—513, 606—609.

¹⁰⁾ Otištěno v příloze ke spisu V. N. Malinina o starci Filotheovi, str. 128—144, Kijev, 1901.

¹¹⁾ Se stanoviska politických ideí nejdůležitějšími listy jsou:

List k B. V. Kutuzovu („Drěvňaja Russkaja Vivliofika“, vyd. II., díl XIV, Moskva, 1790),

List k Iv. Iv. Trěťjakovu („Čtěníja Obščestva Istorii i Drěvnostěj“, 1847, No 8.).

List velmožovi o milosrdenství k otrokům (Doplňk k „Akt. Ist.“, sv. I., No 213).

List k Dmitrovskému knížeti Jiřímu Ivanoviči o výživě lidu v době hladu (tamtéž No. 216.).

List k velmožovi v příčině postřižin jeho otroka na mnicha („Pamjatniki Staroj Russkoj Litěratyry“ IV., 205; Chruščov: „O sočiněnijach Josifa Volockago“, 90, Petrohrad, 1868,).

List k Nifontovi, biskupu Suzdalskému („Russkaja Istoričeskaja Bibliotěka“, sv. VI., No. 120).

List k Mitrofanovi, převoru Andronikovskému, duchovnímu Ivana III. („Čtěníja obščestva Istorii i Drěvnostěj“, 1847, I.) a jiné.

¹²⁾ „Prosvětitel“ cituje tyto církevní autory: Anastasij Sinaít, Ondřej Kritskij, Antioch, Afanasij Veliký, Jiří Amartol, Heřman—patriarcha cařihradský, Řehoř Agrigentský (podle Josefa—Akraganskij), Řehoř Dvojeslov, Řehoř Bohoslov, Řehoř Nisskij, Řehoř Omiritskij, Řehoř divotvorce, Damas papež římský, Dionisij Areopagit, Eusevij Pamfil, Epifanij Kyprskij, Jefrem Sirin, Isák Sirin, Jan Damaskin, Jan Zlatoustý, Jan Lěstvičnik, Jan metropolita nikejský, Josef Pěsnopisec, Konstantin car, Kesarij bratr Řehoře Bohoslova, Cyril Alexandrijský, Cyril Jerusalemský, Kliment Římský, Makarij Veliký, Maxim Zpovědník, Metoděj Zpovědník — patriarcha cařihradský, Metoděj Patarskij, Nikita Iraklijskij, Nikifor Zpovědník — patriarcha cařihradský, Nikifor Xanfopul, Nikon Černohorský, Šimon Metafrast, Falasij Afrikan, Vasilij Veliký. Viz stať o „Prosvětitel“ v knize „Pravoslavnyj Soběšědnik“, 1859, díl III., str. 153—170.

Použitý materiál zpracoval Josef s velikou logickou silou, talentem a uměním.¹³⁾

Jest však třeba přiznati, že učenost Josefova měla velikou závadu a to: *nekritické posuzování pramenů*. Ctil zbožně téměř každou knihu, považoval je všechny za „boží písmo“, jak skutečně „Písmo Svaté“, tak i spisy otců církevních, životopisy svatých, státní zákony byzantských panovníků, byzantské kroniky a jiné. Proto na úvahy Josefovy působilo netoliko učení pravoslavné církve, nýbrž i byzantská státní praxe a někdy i nahodilé události ze života svatých.¹⁴⁾

Josef činil mnoho též pro rozšiřování cizích spisů ve prospěch osvěty ruské. Mnoho knih opsal vlastnoručně. V jeho klášteře byly uschovány psané jeho rukou: „Sbornik Skitskij“, „Triod postnaja“, žaltář, „Lěstvičnik“, Řehoř Bohoslov, dvě evangelia. Na jeho přání („na přání ctihodného otce našeho Josefa“) bylo opsáno mnoho knih též jinými mnichy.¹⁵⁾ Tyto práce mnichů přispěly k obohacení vlastní knihovny Josefo-Volokolamského klášteřa jakož i jiných ruských knihoven.

Též jinými cestami šířil Josef osvětu a vědomosti. Podle jeho řádu musil mnich v kostele pozorně a rozumně naslouchati bohoslužbě („seber rozum“), u stolu „vnímati příslušné čtení“, ve své cele směl toliko buď se modliti nebo zabývati se čtením a opisováním knih.¹⁶⁾ Vůbec Josef „vychovával své žáky učením a živil poučováním“.¹⁷⁾

Proto stal se Josefův Volokolamský klášter význačným střediskem staroruské osvěty, jakousi pravoslavnou universitou, jež vychovala mnoho pastýřů a učenců. Vyšlo odtud množství politických, náboženských a vědeckých činitelů, sjednocených stejným názráním. Jeden životopis uvádí, že se vyskytli v tomto klášteře

¹³⁾ I prof. E. Golubinskij, velmi kriticky a skepticky založený badatel, uznává u Josefa vedle učenosti „mimořádný literární talent“ a nazývá jeho spisy „vskutku vzácnými, velice pěknými pro dobu, kdy byly napsány“ („Istorija ruskoj cerkvi“, 2. díl II. svazku, Moskva, 1911, str. 214—221).

¹⁴⁾ Žmakin, str. 22.

¹⁵⁾ Filaret: „Obzor ruskoj duchovnoj literatury“, Charkov, 1859, str. 174—175.

¹⁶⁾ Klášterní řád: „Duchovnaja gramota přepodobnago igumena Josifa o monastyrskom i inočeskom ustrojenii“, str. 503—520, 528—529.

¹⁷⁾ Životopis sepsaný neznámým, str. 31.

velicí horlivci „mající rozum písma“, z nichž mnozí byli ustanoveni netoliko jako opatové a převorové v čelo jiných klášterů, nýbrž i na stolice biskupské.¹⁸⁾ Pouze biskupů vyšlo z tohoto kláštera v XVI. století (od 1506 do 1589) — 17.¹⁹⁾ Všichni tito činitelé byli nazýváni „*Josiřlané*“ (*Josefovci*). Sjednocovaly je netoliko náboženské, nýbrž i politické názory.

Vliv těchto lidí v XVI. století byl veliký. Brzy po smrti Josefově stal se metropolitou jeho žák Daniel. Učinil vše, aby bylo obsazeno co nejvíce biskupských stolic „Josefovci“ nebo aspoň lidmi blízkými jim svým nazíráním. Krátce po Danielovi stal se metropolitou „Josefovec“ duchem Makarius, jenž tak dlouho řídil ruskou pravoslavnou církev.

Pro účel tohoto pojednání jest však ještě důležitější to, že z řad stoupců josefovské politické doktriny vyšli téměř všichni nejvýznamnější tvůrčové theoretických učení politických XVI. století směru pravoslavného a samovládního; vzpomnutí již metropolitové Daniel a Makarius, mnich Zinovius Otěnskij²⁰⁾ a dokonce i sám car Ivan Groznyj²¹⁾. Metropolita Makarius měl silný vliv na konečnou úpravu nejrozsáhlejších moskevských letopisů a spisu „Stěpěnnaja kniga“, které zaujímají tak význačné místo v dějinách staroruských politických ideí.²²⁾

II. Asketické činy Josefovy.

Josef neomezoval své působení na oblast vědy a literatury. Od let jinošských toužil po bohabojných a asketických činech a po celý život pak bojoval za své náboženské, sociální a politické ideály a přesvědčení.

¹⁸⁾ Tamtéž.

¹⁹⁾ Žmakin, str. 147.

²⁰⁾ Z. Otěnskij byl žákem Maxima Greka, avšak později ustoupil vlivu „josefovství“. Z jeho pera vyšly obsáhlé a cenné spisy: „Istiny pokazanije“ a „Mnogoslovnoje poslanije.“

²¹⁾ M. A. Ďjakonov: „Vlast moskovskich gosudarěj“, Petrohrad, 1889, str. 103 a další.

²²⁾ M. N. Speranskij: „Istorija dřevněj ruskokj litěraturny. — Moskovskij period“. Vyd. 3., Moskva 1921, str. 86—88.

Již jako mladý jinoch, když byl ještě laikem, četl a zpíval v kostele, první byl na místě zpěvu a poslední odcházel do své chýše. Úzkostlivě se přidržíval církevních řádů a zvykal si podle poučení sv. Vasila Velikého, býti vždy v naprosté poslušnosti a setrvávat ve všech ctnostech. Někdy svěřoval své myšlenky o mnišství svému vrstevníkovi Borisu Kutuzovu, který pocházel z bojarského rodu („z rodu sinklitského“). Tak žil do dvaceti let.

Potom se začal informovat o klášterech a o žijících v nich starcích. Dověděl se, že v tverském klášteře sv. Savvy žije svatý stařec jménem Varsonofij, nazývaný Něumoj. K tomuto starci se vydal Ivan, budoucí Josef. Stařec mu poradil, aby šel do města Borovska k opatovi Pafnutiovi. Ivan uposlechl rady starcovy a tajně utekl z domova.

Když přišel do Borovského kláštera, zastihl opata Pafnutia a ostatní bratry při štípání a nošení dříví. Vyčkav večerní hodiny konce prací, padl Ivan k nohám Pafnutiovým, když tento se chystal jíti k bohoslužbě, a prosil, aby ho přijal do kláštera. Opat si povšiml, že jinoch jest „bystrý rozumem“, ve čtení knih zkušený, má dobrý hlas a hodí se pro církevní klér. Vyzkoušel jej podle klášterních pravidel, oblékl do šatu mnišského a místo Ivan nazval jej Josefem.

Zde nastaly pro Josefa těžké asketické zkoušky, jež byly postupně sesilovány. Byl dán pod dozor muži zkušenému v klášterním životě a bylo mu nakázáno, aby ve všem poslouchal tohoto opatrovníka jako otce a nevyhýbal se nařízené práci. Nejdříve poslali Josefa na práci do kuchyně. Řídil se přesně podle slov Pafnutiových, byl poslušen ve všem a vyhovoval svému starci, „vnímaje práci“ a nehledaje nikde odpočinku.

Postupně přidělovali Josefovi práce těžší a těžší. Jeho druhé místo byla pekárna („chlebotvornice“), v níž práce byla považována za velmi těžkou, poněvadž v klášteře bylo mnoho strážníků: mnichů, nádeníků, návštěvníků, poutníků a žebráků. Třetí zkouškou Josefovou byla péče o těžce nemocné, kde bylo potřebí veliké trpělivosti.

Konečně po všech těchto zkouškách vzal Pafnutij Josefa k sobě do cely, spoluubytoval jej a zařadil do sboru kostelních zpěváků, avšak poručil, aby nezapomínal na nemocné, nevyhýbal se společným pracím s bratry a byl vždy opatovi poblízku pro

vykonávání jeho přímých rozkazů²³⁾. Tak prožil Josef v Borovském klášteře asi 18 let.

Před smrtí nakázal Patnufij bratrstvu, aby po jeho smrti požádali panovníka-hosudara, by za opata ustanovil starce Josefa.

U příležitosti ustanovení za opata představil se Josef hosudarovi a tu měl po první možnost vysloviti své politické názory. Když se stařec Josef dostavil k panovníkovi, přijal jej tento velmi laskavě, pohostil jej a řekl: „slyšel jsem, že stařec Pafnutij vyvolil si tě na své místo za opata; *nesmíš neuposlechnouti ani našeho slova*“. A odpověděl mu Josef stařec: „*Budiž vůle Boží a tvá cara pravoslavného a celé Rusi*“, t. j. vyslovil se pro ideu pravoslavného všeruského carství.

Josef, jemuž nevyhovovaly úplně klášterní řády Pafnutiovy, když se stal opatem, předsevzal si, že zavede ještě přísnější vnitřní život klášterní. Chtěl uvésti v platnost takový „*řád společného života*“, při němž by vše bylo společné pro všechny a nikdo by neměl nic svého. Jeho spolupracovníky pro myšlenku takového společného života byli mniši: Gerasim Čornyj, Josefův bratr Akakij (později biskup tverský), Kassian Bosoj, Vassian (později arcibiskup rostovský) a jiní počestní starci; všech bylo sedm. Avšak u ostatních bratří zpozoroval Josef nesouhlas a spory pro předpoklady o změně řádu. Setkal se dokonce s odporem proti sobě.

Nechtěje přijíti do sporu s bratry, rozhodl se Josef, že se dočasně vzdá opatství, a spolu se stejně smýšlejícím Gerasimem Čorným vydal se incognito na cesty po ruských kláštěrech za účelem studia jejich řádů a zvyků. Nejdéle byl v Cyrilo-Bělozěřském klášteře, jehož pořádky se mu zvláště zamlouvaly.

Na těchto svých studijních cestách vykonal Josef mnoho činů pokory a práce, jako kdyby se po druhé zříkal světského života. Po ukončení cesty vrátil se na krátkou dobu do svého kláštera a znovu odešel společně s několika stejně smýšlejícími mnichy v r. 1477 (6987).

Účelem této druhé cesty bylo založení vlastního kláštera v lesích města Voloka-Lamského, poblíže dědiny rodičů Josefových. Klášter skutečně byl vybudován za činného přispění volockého knížete Borisa Vasiljeviče.

²³⁾ Životopis z „Velikija Četji-Miněi“, str. 455—457. Životopis od neznámého, str. 15—17.

Zde začala doba nejvystupňovanějších asketických činů Josefových a jeho bratrstva. Ve dne pracovali na stavbě cel, v noci se modlili. Ve stravě a v oděvu se zříkali i toho nejnужnějšího. Někteří nosili pancéř na nahém těle²⁴). Josef nosil řetězy půl pudu²⁵) těžké²⁶). Byl zaveden neobyčejně přísný klášterní řád.

III. Význam Josefova klášterního řádu²⁷) se stanoviska politických ideí.

Celkový ráz Josefova řádu klášterního jest velmi zajímavý se stanoviska politického, ježto plně odpovídá ideovému charakteru moskevského státu.

Josefův řád velice dbal udržování *zevnější pořádanosti a dobré, organisace* v klášteře; vše se musilo díti „*podle řádu*“: každý krok, každý pohyb ruky. Řádné chování jest považováno za nutný prostředek pro vnitřní spásu: „*pečujeme nejdříve o tělesnou pořádanost a potom i o vnitřní spásu*“ (Hlava I., str. 503—513).

Řád zakazuje vycházeti v době bohoslužby z kostela a bez nutné potřeby přecházeti s místa na místo, šeptati si „*marnosti*“ a smáti se, ale nakazuje státi bez pohybu v pozornosti, nestavěti nohy od sebe, neopíratí se o zdi a sloupy: „*stiskni paže, semkni nohy, zavři oči a seber rozum, mysl pak a srdce namiř k nebi*“, modli se v kostele tak upřímně, jako kdybys byl na samotném nebi, stál před Pánem Bohem a vyšší mocí (hl. I.) Chování mnichů v kostele pozorují zvlášť k tomu určení starci. (Hl. XIV., str. 587—593.)

Do klášterní jídelny mohou mniši vstoupiti jenom s převorem a každý musí seděti na svém místě se zbožnou úctou mlčky „*podle řádu*“. Jest se silně strachovati, aby se neřeklo nic, než „*verš (odstavec) z Písma Svatého*“. Neboť hlásají otcové svatí, že bratr-

²⁴) Životopis z „*Velikija Četji-Miněi*“, str. 459—470; Životopis od neznámého str. 18—26.

²⁵) Pud = asi 16 kg.

²⁶) L. J. Děnisov: „*Pravoslavnyje monastyri Rossijskoj Imperii*“, Moskva, 1908, str. 440 a 441.

²⁷) Otištěno v „*Velikija Četji-Miněi*“, září, str. 499—615, Petrohrad, 1868.

ský stůl jídelní v čas oběda jest jako stůl obětní. Proto se sluší za stolem jísti mlčky a s modlitbou poslouchati předčítání tak, jako se v kostele naslouchá zpěvu. Bez požehnání nebrati z jídelny ani pití, ani nádobí ani co jiného, neboť praví sv. Theodor Studit: to jest krádež („tafba“), když někdo něco vezme bez požehnání (Hl. II., str. 513—520).

Pokud jde o oděv a jiné věci a potřeby mnichů, jest rovněž vše upraveno klášterními ustanoveními. Mnich smí míti jenom nejnnutnější oděv podle roční doby a vždy ten nejjednodušší a kvalitou nejnížší, nic cenného a zbytečného. Vůbec mnich nesmí míti žádného majetku a zároveň jest povinen vnitřně se vychovávat tak, aby úplně udusil v sobě přichylnost k penězům („srěbrolubije“) a zálibu v hezkém šatu a jiných věcech a poznal nezbytnost rovnání se s chudobou a pokorou.

Proto nikdo z bratří nesmí nic nikde vzíti bez požehnání převorova anebo správce domácnosti: ani v kostele, ani v jídelně, ni v jiných hospodářských místnostech, ni v celách, ni v klášteře i mimo klášter, ani oděv, ani obuv nebo jakoukoliv jinou věc. Opačné podobá se krádeži („tafba“) (Hl. III., str. 520—527).

Mnich nesmí vycházeti za zdi klášterní bez převorova dovození. Vyjde-li ze vrat, nepouští s něho očí vrátný; ztratí-li se s obzoru, jde vrátný podati zprávu převorovi (Hl. V., str. 529—530, 598—601).

Vše, co mnich činí, smí činiti toliko podle rady duchovního otce (Hl. III.) Dokonce i ve své cele musí mnich dělati to, co předpisuje řád, t. j. modlit se nebo zabývat se čtením nebo opisováním knih (Hl. IV., str. 528—529).

Za porušení uvedených ustanovení řádu uvalují se na mnichy těžké tresty: půst („suchojaděnie = suchá strava), poklony mnohokrát opakované, vyloučení z jídelny, spoutání, církevní klatba, vyloučení z kláštera.²⁸⁾

* * *

Toto vše, v malém, jaksi v mikrokosmu, ideově se velmi podobá *přísnému povinnostnímu řádu, ústavě („krěpostnoj ustav“)*

²⁸⁾ Hl. XIV; str. 610—615: „Jak jest ukládati tresty nedbajícím komunních zvyků“.

moskevského státu neboli robotnému („taglyj“) státu, jak se vyvinul úplně později v XVII. st., v té však době teprve vznikal.²⁹⁾

A skutečně ve státě moskevském XVI.—XVII. století a částečně i XV. století veškerý zevnější život byl upraven podle celé řady pravidel a obřadností; všechny vrstvy obyvatelstva („činy“) měly předepsány povinnosti.

Celý život moskevského cara a velkého knížete byl přesně rozdělen na hodiny a minuty podle pravidel zvláště k tomu cíli sestavených. Pro případy korunování byly sestavovány tak zvané „činy“ nebo „činovné knihy“ (předpisy), v nichž se podrobně popisovaly veškeré obřadnosti: kdy a kam má car jíti, kde seděti, kde státi, jak si počinati a co mluvití.³⁰⁾ Existovali též „činovníci“ moskevské Uspenské katedrály, jimiž bylo upraveno jednání a chování cara v jiných letech a dnech jeho života.³¹⁾ Byly to dále „činy“ i pro různé jiné případy v carově životě, na př. pro vjezd do Moskvy po vítězné výpravě.³²⁾ I pro ten případ, když se car chtěl pobaviti sokolí honbou, byl zde zvláštní řád (urjadnik).³³⁾ Veškeré obyvatelstvo moskevského státu bylo rozděleno na množství stavů („činů“),³⁴⁾ jichž povinnosti byly přesně vytčeny.³⁵⁾ Ve správě státní a v soudnictví formální úřadování funkcí onáří bylo zařízeno podle soudních zákonů („suděbníků“) ústav-

²⁹⁾ Ve své žádosti z roku 1657, když drobné stavovské skupiny se počaly slučovati ve velké stavy, dvořané (šlechta) a „bojarské děti“ takto formulují svůj politický ideál o připsání ke státu všech stavů: „aby hosudare, i na další léta tvůj hosudarův „krěpostnoj“ řád . . . na věky zůstal nedotčen . . . ; aby v tvé hosudarově državě všichni lidé Boží i tvoji hosudarovi, každý ze čtyř velikých stavů: církevní, sloužící, obchodní a zemědělský pevně a nezvratně řídili se podle svého řádu a svého carského nařízení, a aby ni jednomu od žádného ubližováno nebylo a všichni aby se podle příkázání božích vlastní prací živili . . .“ („Bibliografičeskija zapiski“ No 1. za rok 1892; sdělení V. N. Storoževa: „Dva čelobitja“).

³⁰⁾ J. V. Barsov: „Drěvněruskije pamjatniki svjaščennago věnčanja carěj na carstvo“. (Čtenija Obšč. Ist. i Drěvn., 1883, kn I).

³¹⁾ Čtenija Obšč. Ist. i Drěvn., 1907, kn. IV.

³²⁾ P. S. Z., sv. I., č. 171, r. 1655.

³³⁾ P. S. Z., sv. I., č. 440, r. 1668; viz též „Ukazatěl k vychodam carěj“, Moskva, 1844.

³⁴⁾ Slovo „čin“ má dva významy: stav a obřadný předpis.

³⁵⁾ Viz kursy dějin ruského práva Vladimírského-Budanova, Sergějeviča, Đjakonova, Filippova, ruských dějin — Klučevského, Platonova a j. —

ních dekretů („gramota“) a různých jiných předpisů.³⁶⁾ Správcové zemí dostávali podrobné předpisy (nakazy), v nichž byly vykládány jejich povinnosti.³⁷⁾ Konečně na nejnižším stupni, t. j. v rodině řídily se poměry a vzájemné vztahy podle „Domostroje“ v tomtéž směru, jako v řádě Josefově.³⁸⁾

Za základní zásadu moskevského státního řádu byl přijat princip *poslušnosti*. Zákony se vydávaly v moskevském státě proto, aby vše bylo „*ničím neporušeno*“, „*trvalé a nehybné*“.³⁹⁾

Mimoděk upozorňuje na sebe ideově-tvůrčí podoba tohoto státního řádu s Josefovým řádem klášterním, porovnáváme-li je logicky po stránce zevnější. Porovnání toto s řádem moskevského státu možno rozšířit i na jiné komunní (kinoviální) kláštery. Zcela správně napsal M. A. Ďjakonov, odvolává se na svědectví mnoha staroruských kazatelů, že za vzor pro poměr staroruského obyvatelstva k carovi byl přijat slib řeholní *poslušnosti*. Stejně jako vyšší duchovenstvo poučovalo mnichy i laiky, aby každý byl čilý v poslušnosti, kterou jest zřeknutí se vlastní vůle a osvojení si vlastnosti činiti vše toliko podle pokynů vychovatelů, tak i moskevští panovníci „řadili poslušnost nad mnohé vlastnosti“.⁴⁰⁾

Jest pravděpodobno, že následkem velikého vlivu řeholního duchovenstva na vládu byla mezi řády komunních klášterů a krepostnou ústavou moskevského státu netoliko zevnější podoba, nýbrž že ústava tato od svého vzniku podléhala částečně vlivu ideí komunních klášterů.⁴¹⁾

Avšak krepostný charakter řádu Josefova kláštera byl mnohem ostřejší a přísnější než u řádů jiných komunních klášterů.⁴²⁾

Josef sám přiznával jistou podobu svého klášterního řádu s těmi prvky krepostné ústavy státní, které se jevily koncem XV.

³⁶⁾ Viz „Christomatija (čítanka) po istorii ruskago prava“, VI. - Budanova, sv. 2. a 3.

³⁷⁾ A. M. G., sv. I.

³⁸⁾ A. A. Kizevetter: „Istoričeskije očerki“, Moskva, 1912, str. 1—28.

³⁹⁾ „Uloženiye carja Alexěja Michailoviča“, úvod.

⁴⁰⁾ M. A. Ďjakonov: „Vlast moskovsk'ch gosudarěj“ str. 100—101. —

⁴¹⁾ P. F. Nikolajevskij: „Russkaja propověď v XV i XVI věkach.“ Ž. M. N. Pr. 1868, únor, duben.

⁴²⁾ Metr. Makarij: „Istorija ruskogj cerkvi“, sv. VII., Petrohrad, 1891, vyd. 2., str. 51—80.

a začátkem XVI. století. Za první, porovnával ve svém řadě klášterní poměry se státními, — s poměrem „k carovi zemskému“ a pod.⁴³⁾ Za druhé Josef často ve svých spisech, jakož i v životě, podporuje *prvky* krepostného zřízení státního:

1) starobylé sociální poměry, připouštějící závislost tříd a stavů (v. hl. IV.);

2) silnou velkopanovnickou moc (v. hl. V. o boji proti židovskému bludu, a hl. VI. o boji proti knížecím údělům).

Pokud jde o první bod, byl Josef jak vidno z dalšího, založen ve mnoha směrech konservativně; v otázce druhé však velmi revolučně.

K prvnímu bodu nutno však podotknouti: třeba že se zřetel ke svému konservativnímu v této věci nazírání nepovažoval Josef za možné změnit sociální poměry cestou právní, přec po celý svůj život pečoval a kázal o morálním zmírnění a zdokonalení těchto poměrů.

IV. Sociální nazírání Josefovo.

Sociální názory Josefovy projevíly se u příležitosti sporu o klášterní nemovitosti a v době jeho pastýřské péče nad obyvatelstvem v okolí jeho kláštera.

Jeho názory v jednom z nejdůležitějších sociálních problémů projevíly se velice zřetelně na církevním sněmu r. 1503, když Nil Sorskij položil otázku o nevhodnosti se stanoviska duševní spásy, aby kláštery byly vlastníky vsí s obyvateli (statků). Nil Sorskij vycházel ve věci se stanoviska ideálního podle evangelia.⁴⁴⁾ Jeho protivníci s Josefem Volokolamským v čele opírali se o stanovisko *přísně kanonické* a proto pevně trvali za udržení klášterního vlastního statků. Josef sepsal dokonce obšírný traktát, v němž obhajoval nedotknutelnost klášterních nemovitostí.⁴⁵⁾

⁴³⁾ Na př. hl. I., str. 503—513; hl. XIV., str. 606—609.

⁴⁴⁾ *Metr. Makarij*; „Istorija ruskij cerkvi, sv. VI., vyd. 2. Petrohrad, 1887, str. 127—135; *Pavlov*: „Istoričeskije očerki sekularisacii cerkovnych zěměl v Rossii“, sv. I., Odessa, 1871; Žmakin, str. 76—88 a další.

⁴⁵⁾ Uveřejněn v příloze ke knize *Malinina* o starci Filotheovi, Kijev, 1901, str. 128—144.

Též v jeho řádě jest několik míst, stanovících způsob spravování klášterních statků.⁴⁶⁾

Na ospravedlnění svého postupu uvádí Josef kromě důvodů kanonických toto:

1) Odejmuti klášterům jejich nemovitosti znamenalo by připraviti je o význam středisek tehdejší osvěty: „nebudou-li kláštery míti své statky, jak bude možno poctivému a šlechtnému muži „postřihnouti“ se na mnicha, a nebude-li počestných starců, kde vzíti lidi na stolce metropolitu, arcibiskupa, biskupa a různá čestná místa? Nebude-li počestných a šlechtných starců, jistě že nastane zviklání víry.“⁴⁷⁾

2) Klášterní nemovitosti jsou nezbytny pro zvelebení chrámů a kostelního zařízení a pro vydržování duchovenstva.⁴⁸⁾

3) Klášter má jmění nikoliv pro sebe, nýbrž pro všeobecné blaho.⁴⁹⁾ Mnichové podle řádu (a v klášteře Josefově i ve skutečnosti) snaží se přiblížiti se k chudobě (hl. III. klášt. řádu) a z klášterního majetku dostává se jim velmi málo. Jest ho potřebí pro ty, komu mohou kláštery pomoci: „*bohatství klášterů jest bohatství chudiny*: opuštěných dětí, sirotků, starců, nemocných a neduhy postižených; kostelní bohatství poskytuje: potravu mnoha dětem chudiny, poutníkům útulek, sirotkům a chudobným zaměstnání, vdovám výpomoc, dívkám věno, utiskovaným záštitu, hladovým posilnění, v chudobě umírajícím roucho, rakev a pohřbení, chudým kostelům a klášterům podporu, živým útočiště a mrtvým památku.“⁵⁰⁾

⁴⁶⁾ Hl. IX., str. 546; hl. XIV., poučení 5., 7. a 9., str. 598—601, 602—606.

⁴⁷⁾ Životopis sepsaný neznámým str. 37—39; dopis od neznámého (Příloha k „Tvorěnija sv. otcov“, X. 505).

⁴⁸⁾ Tamtéž.

⁴⁹⁾ Na vysvětlenou myšlenek Josefových nutno podotknouti, že za jeho času nebylo ještě na Rusi selského krepostného práva v tom smyslu, jak se vyvinulo koncem XVIII. a začátkem XIX. století; byly tu jen jeho začátky (viz kursy z dějin ruského práva *Vl.-Budanova, Sěrgějeviče, Ďjakonova, Filippova* a j.) Proto tenkrát obhajoba klášterního držení vesnic s jejich obyvateli nikterak neznamovala obranu nevolnictví, nýbrž spíše účastenství klášterů na státní moci, t. j., administraci a soudnictví v klášterních vsích podle různých imunitních dekretů.

⁵⁰⁾ Josefův traktát o nedotknutelnosti kostelních a klášterních nemovitostí (*Malinin*: „Starěc Filofěj“, příl. str. 128—144).

Toto vše Josef netoliko hlásal, nýbrž i prováděl ve skutečnosti. Snažil se pomáhat netoliko chudobným, nýbrž i veškerému obyvatelstvu v okolí kláštera, pokud pomoci mohl. Sedláci, kteří přicházeli na statky jeho kláštera ihned byli v postavení mnohem lepším, než u jiných statkářů. Josef vybíral od nich soudní poplatky jenom poloviční oproti výši, stanovené knížecím „Suděbníkem“.⁵¹⁾ Ztratil-li rolník kosu nebo jiné hospodářské nářadí, přišel k Josefovi a ten mu nahradil ztracenou věc penězi; ukradnou-li někomu koně nebo krávu („doilica“), vyplácel Josef též jejich cenu.⁵²⁾

Pro toho, kdo zná tyto skutečnosti, jest jasno, že kdyby se správa státu řídila podle ideálních rad Nila Sorského, vzala Josefovou klášteru jeho statky a odevzdala je bojarům a „dětem bojarským“, zhoršilo by se podstatně postavení tamních rolníků.

Josef se snažil působiti též na jiné statkáře obvodu svého kláštera pro zlepšení života rolníků. Jeho přičiněním se stalo, že obyvatelé celé Volocké země docílili jistých úlev u majitelů statků. Radil totiž statkářům, aby byli shovívaví ke svým robotníkům („fažar“), neboť bude-li majitel nutit poddaného k práci ve svém domě a násilně mu vezme jeho jmění, tož brzo učiní ze svého robotníka chudáka. Bude-li ochuzen, tož jak bude moci odevzdat pánovi statku plody svých niv? A jak zaplatí daně? Jak se užíví s rodinou svou? Aby mohl vše to uhraditi, bude nucen prodati dobytek svůj, a až ho prodá, jak bude orati? Kdo dá chudákovi semena? Nežůstanou-li pak pole neobdělána? A až pole zpustnou, neutrpí-li i sám pán statku? Shovívavý však k robotníkovi vždy obdělá svou půdu, zatíží nivy úrodou a obdrží své plody. Stejně robotník pracuje-li posílen shovívavostí pánovou a není-li ničen násilnostmi, obohatí vždy dobrovolně pána statku a sám též bude syt.⁵³⁾

Vedle zlepšení života sedláků, zabýval se Josef též zlepšením stavu „cholopů“, otroků. Ve svém listu k velmožovi o milosrdenství k otrokům psal: „Došly mne pověsti o tvé šlechetnosti, že prý velké jest nemilosrdenství a tvá nevěle k otrokům a sirotkům

⁵¹⁾ Klášterní řád, hl. XIV., poučení 5., str. 601.

⁵²⁾ Životopis napsaný *Savvou Čorným* („Makarjevskije Miněji Četji“, září, str. 484—485.

⁵³⁾ Životopis sepsaný neznámým, str. 22. —

domácím, že je u nich veliká tíseň a nedostatek potřeb tělesných, že dostávají málo jídla a oděvu, že trpí hladem a strádají nahotou. Proto odhodlal jsem se, já hříšník, připomenouti tobě, pánu svému: *Spisy svaté velí mítí otroky, jako bratry*, milovati je, živiti a oblékati dostatečně, pečovati o spásu duší jejich a přiučovati je dobrým skutkům, aby nevraždili, neloupili, nekradli, pomáhali chudým . . . Jest-li že, synu můj, jest pravda, že tvoji otroci jsou nyní v takové tísní, tož netoliko nemohou činiti dobré skutky a pomáhati jiným, když sami zakoušejí hlad, nýbrž nemohou se ubrániti zlozvykům, když nemají potravy a oděvu pro tělo a trpí nedostatkem všech nezbytných potřeb“. Dále upozorňuje, že písmo svaté hrozí strašlivými mukami pánům, kteří nepečují o své otroky, přitěžují jim a moří hladem, zapomenuvše, že „všichni jsou tvorové Boží, všichni stejného těla, všichni stejně křtěni a všichni jsme ve vůli Boží“ a pak pokračuje: „I ty pane pro Boha chraň se, neboť i z malého nedopatření bývají někdy veliká neštěstí, a zvláště si važ onoho Božího prikázání o neshovívavých a nemilosrdných . . . Bůh ti prokázal svou milost a panovník, veliký kníže, tě vyznamenal: sluší se, abys i ty se odměnil svým sluhům, projevil jim milost, uspokojil je stravou, šatem, a různými jinými potřebami a učil je vždy dobrým skutkům, abys obdržel od Boha milost na tomto světě a v budoucím království nekonečné . . .“⁵⁴⁾

Tyto myšlenky dostávají dodatečného vysvětlení v listu k velmožovi o postřižinách jeho otroka: „Boží písmo velí každému milujícímu Krista mítí péči o otroky, jako o děti, a vésti je vždy k dobrým skutkům, k Boží cestě spásy . . . Neboť všichni jsme stvořeni rukou Boží, všichni jedno tělo, všichni jsme křtěni stejným křtem, všichni stejně vykoupeni krví Kristovou . . . *Ač připustil zde Bůh na krátký čas, aby jeden panoval a druhý aby byl otrokem,*⁵⁵⁾ přece u posledního soudu Kristova nebude ani otroků, ani svobodných a každému se dostane podle skutků jeho. A ukáže-li se, že kníže nebo pán byl dobrý, bohabojný, milostivý a že měl své

⁵⁴⁾ Doplněk k Aktům Historickým, sv. I., No. 213; *Makarij*: „Istoria ruskéj cerkvi“, sv. VII., kn. II., vyd. 2., Petrohrad, 1891, str. 228—230.

⁵⁵⁾ Z toho vysvitá, že podle názoru Josefa otroctví bylo nikoliv z vůle Boží, nýbrž z dopuštění Božího.

otroky jako děti a pečoval o jejich duše, pak dostane se mu za to království nebeského.⁵⁶⁾

Zvlášť účinnou pomoc prokázal Josef okolním obyvatelům v době hladu. Hlad byl krutý: zemědělci úplně vysílili požíváním listí a stromové kůry, sena, kořenů, shnilých předmětů. Tehdy nařídil Josef, aby byly otevřeny obilnice klášterní pro všechny hladové, hledající pomoc v klášteře. Brzy však chléb nestačil. Josef nařídil, aby se obilí kupovalo za klášterní peníze a chléb rozdával hladovým. Nestačilo ani peněz. Josef začal si peníze vypůjčovati a pokračoval ve svém díle. Touto dobročinností vzbudil soucit velkého knížete moskevského, knížat Jiřího, Dimitrije a Sěmjona Ivanovičů a mnoha soukromých osob. Prostředky plynuly se všech stran a hladovějící byli nakrmeni. Josef pomáhal netoliko rozdáváním chleba. Mnozí hladovějící občané, nemající čím uživit své děti, odnášeli je tajně ke klášteru a tam opouštěli. Josef nařídil, aby byly brány do kláštera, vystavil pro ně zvláštní dům a tam je živil a vychovával.⁵⁷⁾

Přirozeně, že po všem tom Josef získal si lásku veškerého okolního obyvatelstva. Vznikla dokonce legenda o tom, že krátce před objevením Josefa ve Volokolamských lesích na místě budoucího kláštera vyzváněly neviditelné zvony.⁵⁸⁾

Tak Josef, třeba že podle svého konservativního nazírání sociálního považoval za nezbytné udržení společenského řádu, který tenkrát již obsahoval prvky krepstné ústavy („křepstnoj taglyj ustav“), neboť tak již dopustil Bůh zde na hříšné zemi, aby jeden panoval, jiný zase byl otrokem⁵⁹⁾, přece mnoho a stále pečoval o zlepšení tehdejších poměrů.

Když se odloučil od „světa“, nepovažoval se za oprávněna věnovati še cele a jediné modlitební a náboženské činnosti, zřící se úplně služby vlasti a lidu. Odloučil se od světa, aby mu mohl sloužiti vznešeněji.

Takovýto povinnostní krepstný řád, zmírněný morálními požadavky, mohla po názoru Josefa udržovati toliko silná, ale spravedlivá, moc „velikého hosudarstva“. Proto, jak bude zřejmo

⁵⁶⁾ „Pamjatniki starinnoj rusknoj literatury“, IV. 205; Chruščov: „Osočinijach přép. Josifa“, 90, Petrohrad, 1868; *Makarij*, str. 223—225.

⁵⁷⁾ Životopis sepsaný neznámým, str. 32—33, a životopis sepsaný *Savvou Čorným*, str. 482—484.

z dalšího, Josef obhajoval při různých příležitostech své činnosti zásadu moskevského theokratického morálně-právního velkomocenství.

V. „Židovský blud“ („jerės židovstvujuščich“) s hlediska politického.

Jeden z hlavních důvodů k projevům politických názorů poskytoval Josefu „židovský blud“.

Podstata tohoto „bludu“ není dosud ve vědecké literatuře přesně prozkoumána a o věci té jsou různé názory. Pouze několik bodů možno považovati za zjištěné; 1) „blud“ byl částečně vyvolán samostatným ruským vnitřním hnutím kulturním a sociálním, 2) obsahoval mnoho prvků racionalismu a radikalismu, 3) značný vliv židovství (náboženské učení „kacířů“ po některých stránkách se shoduje s náboženskými zásadami židovské víry), 4) jiné kombinované vlivy, jichž původ nemohou badatelé jednotně ustanoviti.⁶⁰⁾

Ve vzniku bludu spatřoval Josef a jeho stoupenci, jak se dá souditi podle celé řady okolností, netoliko náboženské, nýbrž i politické nebezpečí.

I. Blud vznikl v severním Rusku, zpočátku v Novgorodě, zrovna v té době, když tam nastalo politické a náboženské jitření. Přicházely poslední dny novgorodské neodvislé samosprávy (věčevoj stroj). Vznikly dvě strany: jedni toužili po Moskvě, druzí

⁵⁸⁾ Životopis sepsaný *Savvou Čorným*, str. 485.

⁵⁹⁾ Viz výše list k velmožovi o postřížinách jeho otroka.

⁶⁰⁾ *Literatura o bludu: Panov*: „Jerės židovstvujuščich“ (Žurnal Ministerstva Narodnago Prosvěščenija, 1877, No 2); *L. Bědřickij*: „Litěraturnaja dějatel'nost' židovstvujuščich“ (Ž. M. N. Pr. 1912, No 3); *V. N. Peretc*: „Novyje trudy o židovstvujuščich“ XV v. i ich litěraturě“ (Kijevskija Universitětskija izvēstija, 1908, No 10); *V. F. Bocjanovskij*: „Russkije volnodumcy XIV—XV v. v.“ (Novoje Slovo, 1896. No 12); *V. F. Iljinskij*: „Russkije bogomily XV v.“ (Bogoslovskij Věstnik, 1905, No 6—7); *A. J. Sobolěvskij*: „Logika židovstvujuščich i Tajnaja tajnych“, Petrohrad 1899; *Něvērov*: „Logika židovstvujuščich“ (Kijevskija Univěrsitětskija Izvēstija, 1909, No 7—8); *Speranskij*: „Iz istoriji otrěčonnych knig“, sv. IV., „Aristotělěvy vrata ili Tajnaja tajnych“, Petrohrad, 1908, — a jiné.

chtěli zachrániti své svobody spojením se s „latynským“ králem Kazimírem. Strana moskevská a Moskva sama viděly v tom spolku odstup od pravoslaví⁶¹⁾. K tomu přistoupila nová odchyłka od pravoslaví, a to „židovský blud“. V r. 1471 přijel do Novgorodu kníže Michail Olelkovič a s ním žid Scharia a ještě několik židů. Tito všichni začali hlásat bludné myšlenky. Scharia svedl popa (kněze) Denisa, Denis přivedl k němu popa Alexěje a oba se dali k „židovství“. Blud se začal šířiti... Podle různých okolností bylo lze souditi, že kacírství bylo novým způsobem pokračování novgorodských nepokojů.⁶²⁾

II. Dále politické nebezpečí bludu zvyšovalo se tím, že Ivan III. nevěda o kacírství popů Alexěje a Denisa, za svého pobytu v Novgorodě v r. 1480 povšiml si obou a přesadil je do Moskvy: Alexěje za protopopa (arcikněze) do Uspenské katedrály, Denisa za protopopa do kostela Michaela-Archanděla. Tito přivábili ke kacírství převora Zosimu, vlivného „ďjaka“ (státního písaře) Feodora Kuricyna a mnoho jiných, mezi nimi i snachu velikého knížete Helenu, matku Dimitrije Pervověččanného⁶³⁾ Zosima byl později povýšen za metropolitu. Josef viděl velké nebezpečí v tom, že kacíři získali si „*takovou smělost k panovníkovi*“ a, jak soudil, svedli jej svým čarodějnictvím⁶³⁾. Viděl v tom dokonce veliké zlo, jež postihlo ruskou zemi“. Vždyť v té katedrále Uspenské, která byla podle tehdejšího nazírání střediskem světového pravoslaví, která zářila jako druhé slunce v celé zemi ruské a podobala se nebi na zemi, v té katedrále se usadili kacíři; na tom metropolitním trůně, kde seděli divotvorci celé Rusi Petr, Alexěj a Jona a mnozí jiní pravoslavní světci, zasedl nyní „ničemný a ďablem posedlý vlk v pastýřském hávu“.⁶⁴⁾ Vždyť mají již kacíři i svou stranu u dvora.

⁶¹⁾ Nikonův letopis, 1471, str. 125—130 („Polnoje Sobranije russkich letopisěj“ sv. XII); *Kostomarov*: „Sěvěnorusskija narodopravstva“ Petrohrad, 1863, sv. II.

⁶²⁾ *Žmakin*, str. 39—44; „Prosvětitel“, úvod.

⁶³⁾ „Prosvětitel“, úvod; list Josefův k převoru Mitrofanovi, duchovnímu Jana III. („Čtěnija Obščestva Istoriji i Drěvnostěj“, 1847, I.).

⁶⁴⁾ „Prosvětitel“, úvod; List Josefův k biskupovi Nifontovi Suzdalskému (Russkaja Istoričeskaja Bibliotěka“ VI., No 120).

Nebezpečí stále rostlo. Chvillemi kacířství tak se zesilovalo, že jeho stoupenci se pokoušeli pronásledovat pevné vyznavače a bojovníky pravoslavné víry, „nepřátelské útoky“ na ně podnikali, zakazovali přijímání a zbavovali kněze a jáhny církevních hodností. Zacházelo se až tak daleko, že pomocí klevet vymáhali od panovníka odsouzení pravých ochránců pravoslaví do vězení, kde tito zakoušeli mnoho muk v okovech a v žalářích; a jejich jmění bylo konfiskováno.⁶⁵⁾ Rozšíření bludu přivodilo pobouření lidu. Podle slov Josefa, nebylo ještě nikdy takového „zmatku u křesťanů“ od počátku křesťanství na Rusi. I v domech i na cestách i na tržištích kupili se mniši i světští a přeli se o víru.⁶⁶⁾

Vedle toho zvyšoval se zmatek ještě následkem tehdejších představ o vlivu čisté víry na bytí státu. Byly ještě v živé paměti Florencká unie a pád Cařihradu, z něhož byla viněna nevěrnost pravoslaví. Jedině v Moskvě se udrželo pravoslaví „nedotčené a pokojné“.⁶⁷⁾ Proto Josef napomínal Moskvaný, jak veliká spousta hrozí pravoslavným křesťanům od kacířů a odpadlíků. Neboť netoliko vsi a města, nýbrž i veliká a silná království, jakých před tím nebylo pod nebem, hynula úplně, když byla uvržena do kacířství a odpadlictví. Proto jest třeba, abychom všichni, kdož milujeme Krista, byli velmi pozorni a činni, bychom i my nezahynuli, jako se stalo s říší Arménskou, Ethiopskou, a velikým carstvím Římským. Neboť tyto říše též zhynuly z nedbalosti tehdejších pravoslavných panovníků a světců. Avšak nynější odpadlíci jsou mnohem horší, ničemnější a chytřejší než dřívější kacíři. („Prosvětitel“, sl. 16.).

III. Třetí nebezpečí pro stát bylo v těch politických následcích, které vyplývaly z bludného učení. Kacíři podle slov Josefa odpadli od Krista, zavrhli rodičku Boží a všechny svaté, ikony (obrazy svatých) prohlásili za modly a pálili je, *neuznávali evangelia, apoštolských řádů a spisů svatých*, ani království nebeského zaslíbeného svatým, ani vzkříšení mrtvých, neboť kázali: „nic takového není; umřel-li někdo tedy umřel, potud toliko byl“ a více nikdy žítí nebude.⁶⁸⁾

⁶⁵⁾ „Prosvětitel“, úvod; Životopis sepsaný neznámým, str. 34—35.

⁶⁶⁾ List Josefův k Nifontovi Suzdalskému (Rus. Ist. Bibl. VI., 120).

⁶⁷⁾ Nikonův letopis r. 1443, Pol. Sobr. Rus. Lět., sv. XII., str. 42—43;

Malinin: „Starěc Filofěj“, příloha.

⁶⁸⁾ „Prosvětitel“, úvod; list k biskupu Nifontovi Suzdalskému.

Takové náboženské kázání bylo s to přivoditi stejně nebezpečné důsledky ve směru politickém, neboť vedlo k nejkrajnějšímu negativismu, který měl logický vývod ve rčení pozdějšího kacíře Feodosia Kosého o tom, že křesťanský lid vůbec nemá míti vlády.⁶⁹⁾ Josef podle všeho vycítil toto nebezpečí a proto věnoval ve svém spisu „Prosvětitel“ mnoho místa úvahám o vládě. Bludné učení v nejlepším případě znemožňovalo vladařům náboženské odůvodnění moci a v prvé řadě popíralo známé učení apoštola Pavla: „není moci než od Boha.“⁷⁰⁾

Avšak nutno říci, že hlavní skupina kacířů v první době nešla příliš daleko ve směru radikální negace anebo aspoň se nezdála příliš radikální. Za prvé pozorujeme, že se jí podařilo získati důvěru velikého knížete a zaříditi se v jeho okolí. Za druhé, nejobšrnější politický spis, rozšiřovaný odpadlíky — „Aristotelěvy vrata“ („Aristotelovy brány“) nebo „Tajnaja tajnych“ („Záhada záhad“; arabský spis X. století, zpracovaný jako list od Aristotela Alexandru Macedonskému) — vůbec nebyl proti monarchii.

Naopak spis tento idealisuje přímo neomezenou monarchii⁷¹⁾ podmíněnou toliko: 1) povinností raditi se s „komorou mudrců“ složenou z bojarů; avšak car aplikuje jejich „dumu“ (radu) toliko v tom případě, uzná-li ji za přijatelnou; v opačném případě ji zamítá; má tudíž komora jenom poradní význam; mimo to car může prohlásit věc za důvěrnou a v tom případě radí se toliko se „svým správcem“ — „v tajnosti veliké“;⁷²⁾ 2) „zákony“ a „zemskými zvyky“, 3) morální povinností lásky k podřízeným, štědrosti odvahy a milosrdenství.

Není tedy zde hlavní odchylka od ideálu ruského pravoslavného carství. Ta vězí v otázce odůvodnění moci, které ruské pravoslaví dává podklad křesťansko-theokratický, kdežto „blud židovský“ ji odůvodňuje převážně racionalisticky. „Aristotelěvy

⁶⁹⁾ „Mnogoslovnoje poslanije“ od Zinovia Otěnského o bludu Kosého („Duchovnyj Věstnik“, 1865, 33, 34, „Čtěnija Obsč. Istor. i Drěvn.“, 1880., kn. II.).

⁷⁰⁾ K Římanům, XIII, 1.

⁷¹⁾ M. Spermanskij: „Iz istorii otrečěnych knig“ IV., 1908.

⁷²⁾ Ač u dvora přicházeli „kacíři“ do styku se starobojarskou stranou, připouštěl tento spis velmi málo důvodů pro vyhovění požadavkům této skupiny. Viz Žmakin, str. 52.

Vrata“ jen zřídka se zmiňují o náboženském podkladě moci. Jest tam jedno místo, v němž se praví, že carství dává Bůh, že car je „jako náměstek Boží“. Avšak hlavní důkaz kladou „Vrata“ na rozum a na rozumné vysvětlení všeho: „Rozum jest vrchol každé podstaty, jím se zachraňuje duše a vysvětluje záhadné; stát vzniká nikoliv sám sebou, nýbrž tvoří se myšlením; a proto dokonalá vláda řídí stát úvahami rozumovými; proto stát vzbuzuje lásku k přemýšlení“.⁷³⁾

Význam racionalistického momentu ve spisu „Aristotelěvy Vrata“ dotvrzuje se jeho významem vůbec v projednávaném bludu. Literatura jeho stoupců obsahuje na př. tak zvanou „Logiku židovstvujících“.⁷⁴⁾

Avšak má-li Josef pravdu, když tvrdí, že odpadlíci nebyli upřímní, že hráli falešnou hru, že jejich skutečné politické názory ubíraly se cestou mnohem radikálnějších novot a negací, pak vzniká otázka, zda by se byli mohli udržeti dlouho při svém mírném postupu.

* * *

Proti bludným politickým myšlenkám vyložil Josef na některých místech spisu „Prosvětitel“ svou státní theorii, již opíral ve svých vývodech o autoritu knih, zahrnovaných do skupiny „božích spisů“ a jež byla úplně samostatná jak ve výběru a v porovnání ideí s praktickými zkušenostmi, tak i v celkovém logickém vybudování vlastní theorie.

V této theorii vyskytují se dva momenty: 1) konservativní, pokud se Josef opírá o staroruskou zásobu nábožensko-politických ideí a 2) revoluční, když Josef doporučuje, aby na místo úředního zařízení správy státu byl přijat nový pro ruské skutečné poměry způsob byzantské monarchie, a mimo to rozvíjí ideu odporu proti caru-mučiteli.

* * *

Josefovo odůvodnění státní moci jest jednak náboženské, jednak praktické.

⁷³⁾ Tyto ideály jsou obsahem zejména prvních hlav zmíněného spisu, v dalších pak jsou obsažena poučení, jak vládnouti pomocí astrologie.

⁷⁴⁾ Viz uvedenou výše literaturu o spisu „Logika židovstvujících“.

I. *Náboženské odůvodnění.* Státní moc jest mila Bohu a poslušnost předepsána božím písmem. Panující (vládnoucí) jsou vyvoleni Bohem a od něho mají svou moc. Bůh dal lidstvu dva veliké dary: kněžství a carství. Carům a knížatům dal Bůh „državu“ (moc, stát), postavil je místo sebe na trůn (jako své náměstky), svěřil jim meč nejvyšší pravice Boží, právo milosti a osudy lidí, učinil je strážci a pastýři lidí svých. Proto carové a knížata jsou sluhové Boží. Tělem se podobá car všem lidem, mocí však svrchovanému Bohu.⁷⁵⁾

Toto jest tradiční staroruské odůvodnění moci, převzaté z byzantských pramenů a vyskytující se již v nejstarších letopisech, ve sbornících zákonů (Kormčaja kniga), v úvodu k „Ruské pravdě“ atd.⁷⁶⁾

N. N. Alěxějev⁷⁷⁾ se domnívá, že názor Josefův na svatý a vysoký charakter carské hodnosti nutno vysvětliti netoliko byzantským, nýbrž i bezprostředním vlivem východním. Avšak veškeré uvedené jím citace z Josefových spisů vyskytují se v překladové literatuře byzantsko-ruské (většina jich byla již známa i v době předmongolské). Na důkaz bezprostředního východního vlivu bylo by možno uvésti toliko jeden důvod, který se však u Alěxějeva nevyskytuje a k tomu jest podřadný, nepřímý a pochybný: děd Josefova vychovatele Pafnutia Borovského byl tatarským „bas-kakem“ v Borovsku a za povstání Rusů proti Tatarům přijal křest, aby si zachránil život.⁷⁸⁾

Z náboženského odůvodnění moci vyplývají povinnosti obyvatelstva k ní. Caru nebo knížeti nutno se bezpodmínečně podřídit. Nutno býti pokorným a poslušným vlády, neboť toho žádá Bůh a tak předpisuje písmo Svaté. Pokora a poslušnost jest vůbec náležitá křesťanská ctnost, kterou se musí vykazovati každý vůči staršímu a počestnějšímu, poddaný pak vůči pánovi.⁷⁹⁾

⁷⁵⁾ „Prosvětitel“, st. 7., 13. a 16.

⁷⁶⁾ Viz můj „Opyt po istorii dřevně-russkich političeskich iděj, sv. I., Praha, 1927.

⁷⁷⁾ N. N. Alěxějev: „Christianstvo i iděja monarchii“ („Put“, 1927, No 6. leden, str. 25—28).

⁷⁸⁾ *Metv. Makarij*: „Istorija russkoj cerkvi“, VII, 4—5.

⁷⁹⁾ „Prosvětitel“, sl. 7. — O tradičnosti thematu o „pokornosti“ viz mé „Opyty“.

Carovi a knížeti nutno netoliko se podřídit, nýbrž i klaněti se mu a sloužiti mu. Avšak požadavek klanění neznamená zbožňování panovníka, neboť Bohu se klaníme i „duševně“ i „tělesně“, kdežto panovníkovi toliko „tělesně“. Proto se sluší klaněti se a sloužiti panovníkovi „tělesně“, nikoliv „duševně“ a vzdávati mu poctu carskou, nikoliv božskou.⁸⁰⁾

II. *Praktické odůvodnění* moci podle spisu „Prosvětitel“ zakládá se na lidském užitku: „pozemská vrchnost jest ustanovena od Boha k užitku lidem, aby se jí báli a neničili jeden druhého, jako ryby. Ustanovil tak Bůh, aby ti, již činí blaho, krotili nerozvážnost nerozumných.“⁸¹⁾

Z toho vyplývá pro státní moc povinnost *bojovati proti zlu, aktivně mu čeliti*. Carové, knížata a vladaři, ustanovení proto, aby kárali zločince, jsou povinni potírati vraždění, krádež, loupežnictví a jiné zlo. Dobrý car nebo kníže, jako skutečný pastýř, jest povinen *brániti své stádo* před vlky a jinou divokou zvěří a nesmí jim ponechati stádo své na pospas, „aby na místo pastýřů nepřišli vlci“. Panovníci nesmějí v ničem povolovati zločincům a musí brániti poctivé. Kdo přijal od Boha žezlo carství, jest povinen snažiti se vyhověti dárci moci, nezapomínaje, že se bude zodpovídati před Bohem netoliko za sebe, nýbrž i za zlo učiněné jinými následkem nedopatření správy⁸²⁾. Panovníkovi se tudíž ukládá povinnost čeliti zlu mocí státní, silou ozbrojenou.

Na vysvětlenou těchto zásad uvádí Josef ve svém klášterním řádu, že trest pokárání neodporuje křesťanské zásadě lásky, že naopak skutečný ozbrojený *boj proti zlu jest „dokonalá láska“*, neboť čelí vzniku většího zla. Býti krotkým a milostivým jest nutno jen tenkrát, když jest to možno, avšak jest-li toho potřebí, nezbyvá než býti přísným a nemilosrdným. Zastaví-li se soud a tresty, zmizí veškerá slušnost i v městech i v domech a zvítězí

⁸⁰⁾ „Prosvětitel“, sl. 7. — Převzato ze sl. 3. o ikonách (obrazech) sv. Jana Damaskina („Christianskoje čtěníje“, 1823, díl XI. a 1828, díl XXX). Viz též 20. slovo listu Nikona Černohorce (*Ďjakonov*: „Vlast moskovskich gosudarěj“ — str. 128—132).

V odpor těmto svým vývodům psal Josef na jiném místě: „knížata a soudcové a úředníci jsou bohové“ (*M. A. Ďjakonov*: „Vlast moskovskich gosudarěj, str. 100).

⁸¹⁾ „Prosvětitel“, sl. 13.

⁸²⁾ „Prosvětitel“, sl. 13. a 16.

zmatek, vzpoura, nespořádanost, loupežnictví, pití a blud. Nesoudí-li pán otroka, otec syna a člověk člověka, ponechávají ho v moci zla (kláš. řád, hl. XIV., str. 570—587).

III. Avšak v souvislosti se svým středověkým nazíráním radil Josef mezi „zlo činící“ ne toliko veřejné zločince, nýbrž i „kacíře“ a odpadlíky. Tedy vše, co již bylo řečeno o boji proti zlu, vztahuje se i k otázce potírání kacířství. Proto Josef dal carovi moc řídití netoliko zevnější činy lidské, nýbrž i myšlenky. Jako ochránce pravoslaví car má právo a jest povinen potírati kacířství. Po názoru Josefově není správné tvrzení, že se nemají kacíři a odpadlíci odsuzovati podle pravidla: nesuďte, abyste nebyli souzeni. Naopak, aby „stádo Kristovo“ bylo chráněno před kacíři vlkům podobnými, sluší netoliko odsouditi kacíře a odpadlíky, nýbrž i vydati je kruté popravě; netoliko nenáviděti je, odsuzovati a proklínati, nýbrž i působiti jim bolesti („jízvy“) a tím svou ruku očistiti. Pro podepření práva carů a knížat odsuzovati odpadlíky a kacíře, kárati je, zavíratí do vězení a popravovati odvolává se Josef na poselství apoštola Pavla k Židům (X, 28, 29), na jiné apoštoly a církevní otce a uvádí množství příkladů z dějin Byzance o tom, jak carové nařizovali zacházeti s kacíři.⁸³⁾

Takovýto pronikavě nesnášenlivý názor na kacířství vysvětlují někteří badatelé⁸⁴⁾ západním vlivem katolickým. Přímých důkazů o tomto vlivu vlastně ve spisech Josefových není, neboť Josef se odvolává a cituje výjimečně spisy překladové literatury byzantsko-ruské. Možno však uvéstí některé nepřímé důkazy: 1) praděd Josefův byl vystěhovalcem z Litvy, tak že se mohly zachovati v rodině zbytky katolických tradicí, 2) Josef byl ve stálém písemném styku (tak dosvědčuje jeho životopis sepsaný neznámým, str. 32) s arcibiskupem Gennadiem; o tomto jest známo, že ve svých poselstvích se odvolával na příklady „španělského krále“ a že části bible, jež v ruském písemnictví chyběly, byly z jeho rozkazu překládány do ruštiny nikoliv z řeckého jazyka, nýbrž z latinského.⁸⁵⁾ Avšak oba tyto důkazy a zvláště prvý jsou velice problematické.

⁸³⁾ List Josefův k Nifontu Suzdalskému; „Prosvětitel“, hl. 13. a 16.

⁸⁴⁾ Miller: „Vopros o napravlenii Josifa Volockago“ (Žurnal Ministerstva Narodnago Prosvěščenija, 1868, No 2).

⁸⁵⁾ „Akty Archeografičeskoj expedicii“, t. I. No 380, 482; Žmakin,

Přes to není možno nepřiznati, že duch ideí Josefových byl, jak ani jinak ve středověku nemohlo býti, analogickým duchu inkvisice na západě, s tím toliko podstatným rozdílem, že hlavní práva a povinnosti ve věci potírání kacířství světil Josef nikoliv církvi, nýbrž státu a že stíhání považoval za nutné toliko ve výjimečných případech, nikoliv pravidelně, jak činila západní inkvisice. Pokud není krajní potřeby, Josef soudil, že jest nutno poučovati a napravovati kacíře s láskou, krotkostí, shovívavostí, milostí, „nikoliv jako voják“, „nikoliv jako nepřítel“, „nýbrž jako lékař“; „nebudíž trpkým soudcem“, vyjma případy, když někdo podlehne zlu „konečně“, stane se nenapravitelným. Dokonce nedoporučuje stíhati ani nenapravitelné odpadlíky, pokud nevystupují aktivně proti pravoslaví. A teprve až kacíři přistoupí k činům, jež mají za cíl „rozvrátiti a zničiti stádo Kristovo“, nastává nutnost použití zmíněných přísných opatření.⁸⁶⁾

Odpadlíci a zavolžští starci namítali, že Josef nespravedlivě uděluje státní moci tak přísná práva a povinnosti vůči odpadlíkům. Jeden ze zavolžských „postříženců“ ze starobojarské strany kníže-mnich Vassian Patrikějev Kosoj soudil, že tímto učením dopouští se Josef nesmiřitelného, tragického rozporu s vlastní touhou po křesťanské svatosti a asketických činech. Nutno však doložiti, že spor mezi Josefovci a zavolžskými netýkal se podstaty věci (neboť obě strany uznávaly nutnost potírání kacířství); rozcházel se toliko v otázce o stupni přísnosti nutných trestů a způsobu zamezení odpadlictví.

Josef neuznával správnost těchto námitek a pevně hájil své přísnější stanovisko. Jeho názory se vyvinuly patrně pod vlivem těchto okolností a úvah: 1) zmíněné již nebezpečí (pracovaliť odpadlíci energicky), ohrožovalo samotnou existenci pravoslaví a moskevského carství; 2) Josef věřil v závaznost byzantské státní praxe pro Rusko, což lze vysvětliti tím, že nekriticky zahrnoval do souboru „Božího písma“ jednak byzantské státní zákony, obsažené v ruských Nomkanonech („Kormčaja“), jednak byzantské kroniky.

str. 59; *Filaret*: „Obzor ruskoj duchovnoj literatury“, No 107, 108, 111; *Makarij*: „Istorija ruskoj cerkvi“, sv. VII, Petrohrad, 1891, str. 170—181.

⁸⁶⁾ „Prosvětitel“, hl. 13. Klášterní řád, hl. XIV., str. 570—587.

IV. Z obou odůvodnění moci: náboženského a praktického vyplývá povinnost vládařů sloužiti *veřejnému prospěchu*. Carové a knížata jsou povinni neustále pečovati o blaho obyvatelstva. Práví o tom Josef ve svém spisu „Prosvětitel“: „Tomu, kdo z Nejvyššího rozkazu přijal řízení lidského rodu, *sluší, aby se staral netoliko o své a jenom svůj život zařizoval*, nýbrž aby i vše, čím vládne, chránil před znepokojováním a hříšnými zmatky . . .“; Bůh ustanovil cary a knížata za pastýře a strážce lidu svého, aby zachránili stádo jeho“, aby mu poskytli skutečnou pravdu; carové a knížata nesmějí býti „nedbalými“ vůči podřízeným, neboť vladař, žijící „nedbale“ a o *podřízené se nestarající*, aniž by cítil strach před Všemohoucím, stává se společníkem ďáblovým; carům a knížatům jest všemožně pečovati o pobožnost a podřízené chrániti před znepokojováním duševním i tělesným; neboť slunce má svůj úkol svítiti žijícím na zemi, car pak má svůj — *pečovati o všechny poddané*; ten, kdo přijal od Boha žezlo carství, jest povinen snažiti se, aby se zavděčil Dárci: tak jak Bůh si přeje spasiti všechny lidi, tak i car chraniž své poddané od každého poškození duševního a tělesného.⁸⁷⁾

Stejně vykládá Josef povinnost knížecí starati se o lid a jeho blaho ve svých listech k bratrovi velikého knížete Vasila III. knížeti Jiřímu Dmitrovskému⁸⁸⁾. Také Volokolamského knížete Feodora často vybízel Josef, aby byl mírný vůči poddaným; uváděl důvody z Písma Svatého, historické příklady a praktické úvahy, jimiž dokazoval, že lid pod tichým knížetem zbohatne a rozmnoží knížecí poklady; jestliže lid zchudne následkem ubližování, násilnictví a břemen krutého knížete, tož po vyčerpání sil jeho zchudne i pokladna knížecí.⁸⁹⁾ Vůbec Josef důtklivě žádal vladaře, aby byli pro dobro, nikoliv pro zlo poddaných.⁹⁰⁾

Tak soustava Josefovy idey péče o veřejné blaho obsahuje dva elementy: 1) státní protivení se zlu a 2) sloužení lidu a jeho blahu.

* * *

⁸⁷⁾ „Prosvětitel“, sl. 13. a 16.

⁸⁸⁾ „Pamjatniki starinnoj rusknoj literatury“, IV, 192. Doplněk k Akt. Hist. I. No 216.

⁸⁹⁾ Životopis sepsaný neznámým, str. 39—40.

⁹⁰⁾ Tamtéž str. 22—23.

Proti carovi, který se nestará o pravoslaví a o veřejné blaho, vystupuje Josef s velmi *revolučním učením o panovníku-mučiteli, tyranovi.*⁹¹⁾ „Jestliže car, panuje nad lidem, podléhá sám špatným náruživostem a hříchům, dychtivosti peněz, zlomyslnosti a lži, pýše a vzteku, nevěře a haně— *takový car není sluhou božím, nýbrž ďáblovým a není carem nýbrž mučitelem.* Takového panovníka pro jeho chytráctví nepojmenoval Pán náš Ježíš Kristus carem nýbrž liškou: „jděte a řekněte té lišce“. Též prorok praví: „car «opla-zivý»⁹²⁾ zahynul, poněvadž jeho cesty jsou temné“. Tři mládenci netoliko neuposlechli rozkazu krále Nabuchodonosora, nýbrž pravili o něm, že je bohaprázdný nepřítel, špatný odpadlík, nej-zlomyslnější na zemi. *Proto ani ty,* praví Josef, *neposlechni takového cara nebo knížete, který tě uvádí na sčesti a ke zlomyslnosti, neposlechni i kdyby tě mučil a hrozil ti smrtí.* O tom svědčí proroci a apoštolové a všichni mučedníci, kteří byli usmrceni bezbožnými panovníky a přece jich neuposlechli.⁹³⁾

Z toho vysvítá, že Josef připouští oprávněnost revolučního odporu proti tyranovi.

M. A. Ďjakonov soudí, že Josef uplatňoval své učení o caru-mučiteli toliko vůči Ivanu III., když tento nezakročoval proti kacířům a dokonce jim částečně nadržoval; později, po názoru Ďjakonova, Josef pozměnil svou theorii, když po Ivanu III. nastoupil Vasil III., jenž byl pevnější v pravoslaví.⁹⁴⁾ Avšak sotva možno souhlasiti s tímto míněním. Jsou známa fakta, jež svědčí o tom, že se Josef přidržíval svých názorů do konce života: 1) Josef nikdy neškrtl v „Prosvětitelích“ příslušných míst a nikdy je nepřepracoval; 2) za panování knížete Vasila III. Josef odporoval a stál za pravdu proti třem svým nadřízeným: „krutému knížeti“ Feodoru Borisoviči, arcibiskupovi Serapionovi a samotnému Vasilu III., když tento nespravedlivě pronásledoval svého bratra Jiřího;⁹⁵⁾ 3) Josefovci, jak dosvědčuje i sám Ďjakonov, zastávali

⁹¹⁾ *VI. Valdenberg:* „Drěvněrussskija učeniija o přědělach carskoj vlasti“ Petrohrad, 1916 str. 197—228.

⁹²⁾ Pyšný, bezuzdný a přísny (viz slovník Srězněvského).

⁹³⁾ „Prosvětitel“, sl. 7.

⁹⁴⁾ „Vlast moskovskich gosudarěj“, str. 91—96.

⁹⁵⁾ Vasilovi III. přednesli z rozkazu Josefova jeho poučení starci (viz dále).

stanovisko Josefovo o neposlušenství vůči bezbožným carům, ještě i po smrti Josefově.⁹⁶⁾

A tak, podle oprávněného názoru Valdenbergova, nepředstavoval si Josef moc carovu jako čistou despotii nebo naprosto neomezenou samovládu, což tvrdili Žmakin, Ďjakonov a jiní.⁹⁷⁾ Naopak, podle ideálu Josefova moc carova byla, nehledě k některým přísným črtám, omezena: 1) normami náboženskými a povinnostmi k Bohu a 2) povinností pečovati o veřejné blaho a pravdu. Mimo to moc carova, podle představ Josefových, byla doplněna některými prvky lidovlády: církevním sněmem, bojarskou dumou (sborem) a místními zemskými hromadami.⁹⁸⁾

VI. Boj proti knížecím údělům.

Odklon od konservativních zásad projevoval se v doktríně Josefově rovněž v těch případech, když vystupoval na obranu moskevského samodržaví proti řádu údělnému. V té době jevilo se konservativním, zastaralým nikoliv moskevské „samodržaví“, nýbrž údělné drobení Rusi a účast bojarů na správě. Odstraňovati vše toto znamenalo tenkrát „měniti zvyky (ústavu)“, jak se vyjádřil Berseň.⁹⁹⁾ Moskevské pak samodržaví bylo téměř zcela novým, revolučním ideálem, oplývajícím podle tehdejších představ zářící aureolou novoty a nevídané poesie. Starým konservativním nemohlo se tenkrát nikterak jeviti, poněvadž teprve vzniklo. Bylo propagováno mnohými učenci s revolučním zápalem a provádělo se pomocí řady revolučních výpadů shora a částečně i z dola.¹⁰⁰⁾

Josef prakticky i theoreticky účastnil se této činnosti. Bojoval proti údělnému zřízení různými způsoby, někdy mírnějšími, jindy zase bojovnějšími.

⁹⁶⁾ „Vlast moskovskich gosudarěj“, str. 128—132.

⁹⁷⁾ Žmakin, str. 91—97; Ďjakonov, str. 100—103; Valdenberg, str. 197—228.

⁹⁸⁾ „Prosvětitel“, úvod; klášterní řád, hl. XIV., str. 606—609.

⁹⁹⁾ Akty Arch. Exped., I., 142.

¹⁰⁰⁾ Moskevské letopisy; připojení „údelů“ za porozumění obyvatelstva, Novgoroda — za porozumění silné novgorodské strany; zpětné nastolení Vasila II. a jiné události. Viz též oddíl o vzniku moskevského hosudarstva v kursech dějin ruského práva a v příslušných monografiích.

Nejmírnější cestou bylo obměkčení srdcí údělných a sloužících knížat poučováním a vyzýváním ke vystoupení na cestu mnišství. Viděli jsme již, jak silně dovedl Josef působiti na okolí. Některá knížata podlehla jeho vlivu tak dalece, že se skutečně „postříhla“ u něho v klášteře. Jsou známi: Nil Polev, potomek knížat smolenských, sloužící kníže vládnoucího knížete Volockého, později dmitrovského knížete Jiřího,¹⁰¹⁾ Dionisij z knížat zvenigorodských,¹⁰²⁾ Ondřej-Arsenij Golěnin z knížat rostovských, sloužící kníže knížete volockého.¹⁰³⁾ Zvlášť dojemné byly postřížiny tohoto. Vyjel si jednou na sokolí honbu. Vyjel z domu „světlo“ a „mnogoimenno“ (t. j. bohatě), s četným průvodem, v lepším stříbrném a pozlaceném šatu, na lepších koních v stříbrném postroji a s ozbrojenou chasou. Náhle však obrátil do kláštera k otci Josefu. Vstoupil tam do kostela a v přítomnosti veškerého bratrstva padl před převorem na kolena, prosil, aby svlékl s něho nádherný oděv a dal mu prostý mnišský ornát. Při tom hned věnoval klášteru veškerý svůj majetek: stříbro a zlato, zlacené věci, oděvy, nádobí, dobytek a vsi své a žádal Josefa, aby neopustil kostela dříve, než vyhoví jeho přání. Josef byl nucen svoliti. A tak z kostela vyšel již nikoliv kníže, nýbrž mnich, nikoliv Ondřej, nýbrž Arsenij. Sluhům přivedeným v údiv neočekávaností tohoto činu daroval svobodu a ponechal jako vlastnictví jmění, jež dočasně bylo v jejich držení.¹⁰⁴⁾

S větší energií musel Josef vystoupiti v jiném případě, když hrozila různice mezi velikým knížetem Vasilem III. a jeho bratrem Jiřím, který hledal záchranu a pomoc v Josefově klášteře. Josef mu pravil: „*Nedoporučuji ti odporovati bratrovi a neradím uchýlovati se od něho. Uchýlíš-li se, tož poteče krev, a po tobě zůstane vzpomínka na zradu na věky. Žádám tě však nyní a na tvůj dotaz dávám radu: skloň hlavu svou před vyvolencem Božím a podřiď se mu. Věřím Pánu Bohu, že sdělí jeho srdci tvou pravdu: neboť srdce Božího vyvolence jest v jeho rukou*“.

Slova světcova působila na knížete. Odpověděl: „Proto jsem přišel k tobě, otče, abys mi byl za rodného otce: podle tvého po-

¹⁰¹⁾ *Filaret*, str. 182—184; „Přibavlěnja k tvorěním otcov“, sv. X., str. 524—526; Životopis, sepsaný neznámým, str. 30—31.

¹⁰²⁾ Životopis, sepsaný neznámým, str. 30; *Filaret*, 183.

¹⁰³⁾ Životopis sepsaný neznámým, str. 26—29.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž str. 27—28; Životopis sepsaný *Savvou Čorným*, str. 493—495.

učení nebudu se protiviti hosudarovi, nýbrž ustupuji vůli jeho: *budiž vůle Boží a hosudarova*; jsem hotov snést od něho vše, i kdyby mne odsoudil k smrti. Toliko prosím tebe: vyprav se k hosudarovi a sděl mu, co jsem ti pravil.“

Josef se nemohl vydati na cestu pro silné bolení hlavy, ač se chtěl přemoci, a poslal místo sebe starce Kassiana Bosého a jeho žáka Jonu Golovu. Když přišli k velikému knížeti celé Rusi Vasilu Ivanoviči, podíval se na ně rozčileně a pravil: „Proč jste přišli? Oč se jedná?“ Starce Kossiana však neuvedl do nesnází. Odpověděl: „*Takhle to nesluší panovníkovi, aby nezvěděl ještě nic z úst poslaných, již se rozčiloval; nýbrž sluší dříve mírně a skromně vyzvěděti, čeho si přejí; zasloužíme-li pak pokárání za naše činy od tvé panovnické moci, stojíme tobě pokorní.*“ To na knížete působilo: povstal, nuceně se usmál a pravil: „Odpusťte, že jsem se nemírnil.“ Sejmul carskou korunu, poklonil se a otázal se na zdraví otce Josefa. Odpověděli, co bylo potřebí, a pověděli mu podrobně, proč jsou posláni. Veliký kníže je vyslechl, zaradoval se a požádal, aby poděkovali Josefovi za to, že „zkrotil veliké zlo“. Starcové byli bohatě pohoštěni, a veliký kníže s velikou láskou poslal pro bratra svého Jiřího.¹⁰⁵⁾

O mnoho těžší boj bylo Josefu vésti proti údělnému knížeti volokolamskému Feodoru Borisovičovi, nástupci svého bohabojného otce. Kníže Feodor začal utiskovati kláštery své oblasti a obyvatele celého údělu. Josef se snažil domlouvati mu, aby změnil své jednání, avšak nic to nepomáhalo. Čím dále, tím více se situace horšila. Jednou nařídil kníže Feodor starcům, služebníkům, správci hospodářskému a pokladníkovi, aby vyřídili převorovi, by pořádal pro knížete hostiny a odevzdával dary a aby měl pro něho v zásobě medy a vína, nikoliv toliko kvasy.¹⁰⁶⁾ Josef na to odpověděl: „Přišli jsme, pane, na toto místo k tvému otci nikoliv pro pořádání hostin, nýbrž pro spásu duší svých a pro modlitbu za vaši državu“. Avšak kníže nepřestával a nařídil Josefovi, aby nechce-li poslechnouti jeho rozkazů, šel kam chce. Josef chtěl poslechnouti a vzdáliti se, avšak bratří ho přemluvili, aby tak nečinil: „Obětovali jsme peníze, statky a vsi k uctění památky

¹⁰⁵⁾ Životopis sepsaný *Savvou Čorným*, str. 485—488.

¹⁰⁶⁾ Nápoj z chleba, ze sladu nebo ovoce.

rodičů a pro věčné blaho, a ty, otče, či pěči to vše ponecháš? Z toho budeš odpovídat Bohu“. Přesvědčili Josefa,¹⁰⁷⁾ jenž později napsal, že „bráně se soudu Božímu, nesměl opustiti klášter, odejítí a zanechati klášter zpustošení, neboť Boží písmo nedovoluje tak činiti“.¹⁰⁸⁾ Josef se pokoušel obměkčiti knížete „mzdou,“ avšak ani to nepomáhalo: „kníže činil stále násilnosti a zanášel do kláštera zmatky, zabíral vklady a ostatní jmění klášterní a byl i jinak nespravedlivý. Stejně obtěžoval celou zemi.“

A tak Josef, chtěje zachrániti klášter a působiti na knížete pro zmírnění osudu celé země,¹⁰⁹⁾ odhodlal se použití mimořádného prostředku. Vzpomněl si, že již dříve kláštery Troice-Sěrgijův a Kamenský uchylovaly se k svrchovanému velikému knížeti moskevskému proti *násilnostem úředních knížat*. Podobně se dělo netoliko v naší ruské zemi, nýbrž i v Cařihradě a v jiných pravoslavných carstvích: ve sporech církevních *utíkali se od menších k větším carům*. Kláštery přecházejíce od menších carů k větším, přijímaly od těchto ochranu; větší pak carové ujímali se kostelů a klášterů v dědinách menších carů.

Josef poslal do Novgorodu k arcibiskupovi Serapionu starce Ignáce Ogorělceva, aby mu pověděl o násilnostech knížete a požádal o požehnání „k většímu hosudarovi“. Avšak v Toržku Ignáce nepropustili do Novgoroda „zakazščiki,“¹¹⁰⁾ odvolávajíce se na veliké „povětrije“, t. j. na řádění nakažlivých nemocí v Novgorodě.

Josef obrátil se tedy na metropolitu celé Rusi Simona se žádostí, „aby si stěžoval u syna svého, pravoslavného cara, hosudara celé Rusi velikého knížete Vasila Ivanoviče, by tento zbavil klášter násilnictví a přijal pod svou carskou državu.“ Hosudar svolil a s požehnáním metropolitovým a podle usnesení bojarů přijal klášter „do své državy“, vyrval ho, jak sám pravil „z násilí úředního“.

Když přestaly řádití v Novgorodě nemoci, poslal Josef znovu k tamnímu arcibiskupovi, avšak poslaný nebyl přijat. Stálo se

¹⁰⁷⁾ Životopis sepsaný *Savvou Čorným*, str. 475—482; Životopis sepsaný neznámým, str. 39—42.

¹⁰⁸⁾ Liš ke Kutuzovu („*Drěvňaja rossijskaja Vivliofika*“, vyd. II., díl XIV. Moskva, 1790).

¹⁰⁹⁾ Životopis sepsaný neznámým, str. 39—42.

¹¹⁰⁾ Patrně karanténní úředníci.

pak něco horšího: na udání knížete Feodora a převora „Vozmišského“, jenž podplatil vladykovy bojary, vyobcoval Serapion Josefa z církve, „aniž by se odvolal k církevním řádům a bez jakékoliv porady s bojary“.¹¹¹⁾

Avšak Josef nepřicházel do rozpaků ani v nejtěžších situacích, bylť jak již řečeno „bystrý rozumem“. Neprodleně poslal k metropolitovi do Moskvy vzkaz. Mimo to zahájil obšírnou korespondenci s vlivnými osobami v Moskvě. B. V. Kutuzovu popsal všechny podrobnosti a své úvahy. Při tom využil nepodařených obrátů Serapionových v jeho listu o vyobcování Josefově: „Arcibiskup poslal, pane, takový list („gramotu“), že prý když jsem dal svůj klášter velikému hosudarstvu, tož prý jsem se uchýlil od nebeského a sestoupil k pozemskému a ty, pane, posuď Serapionovu moudrost, když učinil Volok nebem, Moskvu pak zemí, knížete volockého Feodora — nebeským, velikého pak knížete moskevského — pozemským.“¹¹²⁾ Možno si představit, co znamenala tato slova za vlády velikého knížete Vasila III., o jehož neomezené moci psal tak výmluvně Herberštejn. V jiném listu Josef rovněž zdůrazňoval svou snahu opřít se o velikého knížete a sesílit jeho politický význam: „(když jsem přestoupil s klášterem pod državu moskevskou), řídl jsem se podle světců, převorů a starců a podle rozhodnutí carů pravoslavných, pokorně jsem žádal hosudara, který jest hosudarem netoliko knížete Feodora Borisoviče a arcibiskupa Serapiona a všech nás, nýbrž jest i hosudarem hosudarům celé země ruské, a kterého Bůh učinil všemohoucím na svém místě a posadil na carský trůn, aby činil soud a milost“. „Proto jest on takový hosudar, jehož soud se neposuzuje“. A dále: „A když kníže Vasil Vasiljevič vzal Šergijův klášter knížeti Vasilu Jaroslaviči a Kamenný klášter knížeti Alexandru Feodoroviči, byl v Moskvě metropolitou světec Jona, jenž byl divotvorcem. Mnoho bylo tenkrát arcibiskupů a biskupů, avšak nikdo z nich se neopovážil počínati si tak, jako arcibiskup Serapion, nikdo se neodvážil hanobiti a ignorovati soud a řád pravoslavného hosudara a velikého knížete Vasila Vasiljeviče a světce Jony metropolity celé Rusi a jiných biskupů.“¹¹³⁾

¹¹¹⁾ Životopis od Savvy Čorného, str. 475—482; list ke Kutuzovu.

¹¹²⁾ List ke Kutuzovu.

¹¹³⁾ List k J. J. Trěťjakovu (Čtěníja obč. Ist. i Drěvn., 1847, No 8.).

Situace Josefova byla v jistém smyslu výhodná a jistá, poněvadž se opíral o hosudara celé Rusi a o rozhodnutí metropolitů a celé církevní rady („sobora“). Slova listu Josefova padla na úrodnou půdu, v Moskvě byl svolán „sobor“ biskupů, archimandritů, igumenů, bojarů a „ďjaků“.¹¹⁴ Pozvali Serapiona, kterému Vasil III. přísně vyčínil, že udělal údělného knížete volockého „nebeským“ a jeho hosudara a samovládce celé Rusi „pozemským“. Serapion mlčel. Tázali se jej, na základě kterých církevních ustanovení vyobcovał Josefa. Ale Serapion mlčel. „Sobor“ se usnesl: Josefa rehabilitovati, Serapiona vyobcovat a poslat do Troice-Sěrgijova kláštera (Později se oba smířili).¹¹⁵

V celé korespondenci o této věci uplatnil Josef ještě řadu nových odůvodnění moci moskevských panovníků a jejich samovlády:

1) Nutno dávatí přednost větším carům před menšími, „velikému hosudarstvu“ před údělnými knížectvími, poněvadž větší carové pečlivě se starají o veřejné blaho, kdežto v menších knížectvích obyvatelstvo strádá pro násilnosti údělných knížat (Zde se projevíly imperialistické názory Josefovy).

2) Moskevský veliký kníže jest všenárodní hosudar celé ruské země a zároveň „pravoslavný hosudar“, t. j. strážce národních zájmů a pravoslaví v celém Rusku.

3) Jest „hosudarům hosudar“, jehož „soud se nesoudí“, t. j. svrchovaný pán („votčinnik“) a vládce podle vlastního práva v celém Rusku.

VII. D o s l o v.

Tak pracoval Josef po celý svůj život a neustále bojoval za uskutečnění svých náboženských a politických ideálů. *Dominující myšlenkou byla u něho vždy idea pořádku.* V klášteře musí panovati přísný, neporušitelný pořádek, vše tam musí jíti „podle řádu“. Stejný pořádek musí vládnouti ve státě, aby v něm bylo vše „pevné a nezměnitelné“. Proto byl Josef pro dřívější starý pořádek ve vztazích stavovských a třídních, snaže se toliko stále zdokonaľovati je po stránce mravní. A v tomto směru byl Josef mírným

¹¹⁴) „Ďjak“ — vrchní tajemník, první jednatel, šéf kanceláře „bojarské dumy“ (rady) nebo jiných nejvyšších úřadů.

¹¹⁵) Životopis od Savvy Čorného, str. 475—482; list ke Kutuzovu; životopis sepsaný neznámým, str. 39—42.

konservativcem. Ve věci státní správy hájil zase nové ještě tenkrát „jedinodržaví“ (samovládu) moskevských velikých knížat a posílení moci „většího cara“, schopného zavést pevný (třeba že nový) pořádek ve všech zemích. Byl pro zrušení zbytků starého úředního státního řádu, jenž v praxi přiváděl k nepořádku. V tomto smyslu byl Josef novotářem, částečně revolucionářem.¹¹⁶⁾ Takovému „hosudarovi hosudarů“ ukládal povinnost býti pravoslavným a pečovati o veřejné blaho. A když car svou povinnost konal, musil se mu lid netoliko podřídit, nýbrž i klaněti se a sloužiti. Když však svých povinností nekonal, připouštěl Josef revoluční vystupování proti takovému caru-mučiteli.

Všechny tyto úvahy snažil se Josef odůvodniti svou vynikající pro tu dobu učeností; pro vrstevníky přesvědčivost jeho myšlenek zvyšovalo jeho jméno jakožto svatého horlivce a divotvorce.

Nutno však říci, že nehledě na bystrost rozumu a vynikající talent a učenost, nehledě na množství podniknutých fysických, literárních a učených prací, nehledě na vznešené asketické činy skutečné svatosti, bylo v teoriích Josefových pro jeho vrstevníky a potomky mnoho sporného, odporujícího svatosti, někdy úzkostlivého, zvláště v otázkách: o trestu smrti kacířů, o kultu zevnějšího pořádku, o klášterním jmění atd.

Diskuse o ideách Josefových pokračovala ještě dlouho po jeho smrti.

Nicméně, ať již byly myšlenky Josefovy správné čili nic, měly přece svého času veliký vliv na nejširší vládní i lidové kruhy, a mají tudíž důležitý význam pro seznání moskevské politické doktriny, vyjádřené jednak v pracích publicistů (nevyjímaje letopisů a Ivana Hrozného), jednak v ideách státních aktů.

Z ruského rukopisu přeložil M. Pospíšil.

---

¹¹⁶⁾ Proto není správné mínění Žmakina (str. 91—97) a jiných, že Josef byl přísným konservativcem nebo (jak se domníval V. M. Dohnar-Zapolskij) obskurantem. („Moskva v jeja prošlom i nastojaščem“, Vyd. památce J. J. Zabělina, sv. 2., str. 22—57; stať „Moskovskije gumanisty i obskuranty“.)